

Socialinio pedagogo veikla bendrojo lavinimo mokykloje

Jolita Buzaitytė-Kašalynienė

Asistentė socialinių mokslų (edukologija) daktarė
Vilniaus universiteto Socialinio darbo katedra
Didlaukio g. 47, LT-2057 Vilnius
Tel. 267 52 44

Straipsnyje remiantis Lietuvos miestų ir rajonų bendrojo lavinimo mokyklose dirbančių socialinių pedagogų ir socialinių darbuotojų apklausos rezultatais atskleidžiama socialinių pedagogų veiklos turinys ir ypatumai. Aptariamas mokyklos socialinių pedagogų socialinis-demografinis-profesinis portretas, jų darbo krūvis ir sąlygos, santykiai su mokyklos administracija ir mokytojais. Analizuojamos pagrindinės moksleivių problemos, kurias tenka spręsti socialiniams pedagogams, taip pat individualaus, grupės darbo su moksleiviais, jų tėvais, mokyklos administracija bei mokytojais užduotys, atskleidžiant užduočių svarbos ir atlikimo dažnio aspektus. Išryškintos užduotys, per kurias socialiniai pedagogai vykdo jiems pavestas funkcijas. Aptariami socialinių pedagogų pasiūlymai siekiant gerinti veiklą ir socialinių pedagogų rengimo programoms.

Straipsnio tema yra aktuali, kadangi socialinis pedagogas – nauja pareigybė Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose, pamažu įsitvirtina šalia kitų mokyklose dirbančių specialistų. Profesinio identiteto paieškos tebetrunka, tačiau šių specialistų reikalingumą pamažu suvokia mokyklų bendruomenės bei Švietimo ir mokslo ministerija (ŠMM). 2001 metų pavasarį, ŠMM duomenimis, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose dirbo 169 socialiniai pedagogai, o nuo tų pačių metų rudens bendrojo lavinimo mokyklose pradėjo dirbti dar 127 šie specialistai.

Šios naujos profesijos raidai didelę įtaką turėjo ir tebeturi Lietuvos universitetinės bei aukštosios mokyklos, pradėjusios rengti šiuos specialistus, užsienio šalių patirtis bei šių specialistų rengimo modelių įvairovė, mokyklose susikaupusios socialinės problemos, kurių ignoruoti visuomenė ilgiau nebegali, ir daugybė kitų veiksnių. Vienas iš svarbesnių veiksnių yra

praktinė veikla. Kadangi šie specialistai jau pradėjo dirbti mokyklose ir įgijo tam tikrą patirtį, gali šia patirtimi pasidalyti, o iš jos pasimokyti būsimoji socialiniai pedagogai, išsakyti savo nuomonę apie tai, kas yra svarbu jų darbe ir kaip būtų galima pagerinti jų veiklą.

Socialinių pedagogų praktinę veiklą Lietuvoje nagrinėjo ir tyrė keletas mokslininkų. 1989–1992 metais Kauno Palemono ir Kėdainių Akademinės vidurinės mokyklose (I. Leliūgienė, 1997) buvo atliekamas socialinis-pedagoginis eksperimentas, kurio metu dirbama su mokyklos mikrorajono bendruomene siekiant, kad ji taptų reikšmingu moksleivių ugdymo veiksmu. Eksperimento eigoje padidėjo moksleivių aktyvumas, dalyvumas, sušvelnėjo mokyklų psichologinis klimatas, pagerėjo mokyklos ir šeimos ryšiai.

A. Dumčienė ir R. Malinauskas (1997), pritaikę semantinio diferencialo metodiką ir pa-

naudoję faktorinę analizę, nustatė socialinio pedagogo veiklai reikšmingiausius asmeninius bruožus – gebėjimas palaikyti emocinius ryšius, altruizmas, pasitikėjimas, emocinis patrauklumas, „ego jėga“ (stiprumas, valingumas, energingumas), atidumas.

R. Kučinskienės (1999) atliktas mokytojų ir mokyklos administracijos nuomonių tyrimas parodė, kad reikšmingiausiomis socialinių pedagogų asmens savybėmis (bruožais) yra laikomi tolerancija, mokėjimas bendrauti, meilė vaikams ir noras jiems padėti, jautrumas, empatija, nuoširdumas, kantrumas, humaniškumas, kitos. Taip pat nustatyta, kad daugumai mokytojų ir administracijos atstovų dar nėra aiški socialinio pedagogo veikla ir funkcijos mokykloje.

R. Braslauskienė (1999) analizavo socialinio pedagogo vaidmenį ir veiklos ypatumus vaikų globos institucijose. Ji T. Liri testu tyrė globos namuose dirbančius pedagogus. Testo rezultatai parodė, kad šie pedagogai yra kategoriški, valdingi, netolerantiški, naudodamiesi savo autoriteto galia reikalauja iš vaikų paklusnumo, ignoruoja emocinius ir socialinius vaikų poreikius. Socialinis pedagogas globos įstaigoje turėtų, pirma, dalyvauti atrenkant tinkamus dirbti globos įstaigoje pedagogus, antra, turi rūpintis ugdytinių emocijų, socialinių poreikių tenkinimu, o ugdymo procesą organizuoti taip, kad būtų skatinama vaikų emocinė, kognityvioji raida ir plečiama socialinė jų patirtis.

R. Čepuko (1999) socialinių pedagogų veiklos ypatumų tyrimas atskleidė, kad socialinių pedagogų ugdytiniai yra vaikai iš nedarnių, girtaujančių, skurdžiai gyvenančių šeimų, taip pat sunkiai auklėjami, blogai besimokantys, toksinės medžiagos vartojantys vaikai. Spręsti vaikų socialines problemas socialiniams pedagogams labiausiai padeda mokyklos administra-

cija, klasių auklėtojai, vaikų teisių apsaugos tarnyba. Kiti specialistai ir institucijos, socialinių pedagogų nuomone, nepadedą todėl, kad neišmano socialinio darbo ir socialinės pedagogikos praktikos ir jų reikšmės vaiko socializacijai.

R. Dobranskienės (2000) atliktas klasės auklėtojų nuomonių tyrimas parodė pagrindinius klasės auklėtojų ir socialinių pedagogų sąlyčio taškus: 1) bendras tikslas: sėkminga moksleivių socializacija, 2) panašios funkcijos, darbo formos ir principai, 3) bendradarbiavimas sprendžiant sudėtingas problemas. Taip pat išryškino jų veiklos skirtumus. Socialiniai pedagogai, kitaip nei klasių auklėtojai, sistemingai ir kryptingai tiria problemų priežastis, kompleksiskai sprendžia problemas ir organizuoja prevencinį darbą, savo veikla stengiasi daryti įtaką bendram socialiniam psichologiniam mokyklos klimatui. Socialinių pedagogų apklausa atskleidė pagrindines jų darbo problemas. Socialiniams pedagogams yra sunku rasti vietą mokyklos gyvenime, išskirti veiklos prioritetus, kompleksiskai spręsti vaikų problemas, bendradarbiauti su šeimomis. Socialiniai pedagogai skundžiasi perkrauta darbo diena, jiems trūksta laiko tirti ir spręsti vaikų problemas, mažas atlyginimas, socialinio darbo žinių ir įgūdžių stoka.

Kalbant apie užsienio mokslininkų mokyklos socialinių pedagogų veiklos tyrimus būtina pažymėti, kad Vakarų Europos šalyse socialinio pedagogo pareigybės mokyklose nėra. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje socialinio pedagogo profesijos nėra, tačiau yra socialiniai darbuotojai ir jaunimo darbuotojai. Socialiniai darbuotojai dirba socialinės globos bei rūpybos tarnybose ir institucijose, o jaunimo darbuotojai – bendruomenių centruose, klubuose, jaunimo organizacijose, jaunimo tarnybose, projektuose ir programose ir yra neformalus ugdytojai. Neforma-

lus ugdytas šioje šalyje nuo formalaus skiriasi keliais požymiais, pirma, jis vyksta neformalioje aplinkoje, antra, ugdymo procesą – tikslus ir būdus bendru sutarimu numato ugdytojas drauge su ugdytiniu. Nė vienas iš šių specialistų nedirba mokyklose.

Danijoje socialiniai darbuotojai ir socialiniai pedagogai yra dvi skirtingos profesijos, ir nors dirba su vaikais, tačiau nepriklauso mokyklos sistemos. Socialiniai darbuotojai dirba socialinėse tarnybose ir globoja tam tikrame rajone gyvenančias ščimas, vaikus, vienišus žmones, taip pat to rajono mokyklas, jas lanko ir sprendžia kilusias problemas, tačiau nėra mokyklos kolektyvo nariai ir nepavaldūs mokyklų direktoriams. Socialiniai pedagogai dirba vaikų ir jaunimo klubuose, kurie atlieka laisvalaikio užimtumo ir papildomo ugdymo funkcijas. Vaikų ir jaunimo klubų yra beveik tiek pat kiek mokyklų, t. y. kiekviename mikrorajone, jie organizuoja labai įvairią popamokinę veiklą ir juose dirba ne vienas, o keletas socialinių pedagogų.

Lietuvos mokyklų socialinių pedagogų veiklos turinys, funkcijos ir pareigos labiausiai panašios į Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) mokyklų socialinių darbuotojų. Beje, JAV taip pat nėra socialinio pedagogo profesijos, tačiau mokyklose dirba socialiniai darbuotojai. Mokyklos socialiniai darbuotojai turi senas tradicijas, šią socialinio darbuotojo specializaciją galima įgyti magistro studijų metu (J. Buzaitytė-Kašalynienė, 2002). JAV yra atliekami mokyklų socialinių darbuotojų veiklos tyrimai, pavyzdžiui, C. Nelson (1990) atliko 862 mokyklų socialinių darbuotojų iš visų JAV regionų apklausą. Tyrimo metu mokyklų socialinių darbuotojų užduotys (102 užduotys iš šešių veiklos dimensijų ar sričių) buvo vertinamos užduoties svarbumo, jos atlikimo dažnumo ir privalomumo (privalomumas vertinamas pagal tai, ar užduotis numatyta įstatymuose ir ar jos pageidauja mokyklos

administracija) aspektais. Taip pat vertinta mokyklos socialinių darbuotojų žinių, mokėjimų ir gebėjimų (89 vienetai iš 13 sričių) svarba atliekant pavestas funkcijas. Remiantis tyrimo rezultatais buvo sudaromi mokyklų socialinių darbuotojų atestacijos (sertifikavimo) reikalavimai.

Lietuvoje kol kas plačiau netyrinėtas socialinių pedagogų, jau kelerius metus dirbančių bendrojo lavinimo mokyklose, veiklos turinys, pavyzdžiui, kokias užduotis kasdien atlieka, kiek laiko skiria įvairioms užduotims atlikti, kokias moksleivių problemas tenka spręsti.

Toks tyrimas yra reikšmingas tolesnei profesijos raidai, jo rezultatai gali būti panaudoti rengiant pasiūlymus naujiems Socialinių pedagogų kvalifikaciniam reikalavimams ir Socialinio pedagogo pavyzdinėms pareiginėms instrukcijoms. Todėl **tyrimo objektu** pasirinkta bendrojo lavinimo mokyklų socialinių pedagogų veikla.

Tyrimo tikslas – atskleisti bendrojo lavinimo mokyklose dirbančių socialinių pedagogų veiklos turinį: užduotis, funkcijas, problemas.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) aptarti bendrojo lavinimo mokyklose dirbančių socialinių pedagogų socialinį-demografinį-profesinį portretą, jų darbo sąlygas ir krūvį;
- 2) nustatyti moksleivių problemas, kurias socialiniams pedagogams dažniausiai tenka spręsti;
- 3) išsiaiškinti užduotis, kurias socialiniai pedagogai laiko svarbiausiomis dirbdami su moksleiviais, moksleivių grupėmis, tėvais, mokyklos administracija ir mokytojais;
- 4) išsiaiškinti socialinių pedagogų dažniausiai atliekamas užduotis pagal funkcijas;
- 5) išsiaiškinti socialinių pedagogų santykius su mokyklų administracijos atstovais ir jų nesutarimus;
- 6) išanalizuoti socialinių pedagogų pasiūlymus socialinių pedagogų rengimo programoms bei jų veiklai mokykloje gerinti.

Tyrimo metu išskirtos dvejopos socialinių pedagogų užduotys: susijusios su veiklos tikslais ir užduotys, susijusios su pavestomis funkcijomis arba pareigomis: straipsnyje jos aptiriamos atskirai.

Tyrimo metodai – socialinių pedagogų apklausos rezultatų kiekybinė ir kokybinė analizė bei apibendrinimas.

Apklausa atlikta tiesioginiu interviu 2001 metų gegužę. Apklausoje dalyvavo 136 socialiniai pedagogai ir socialiniai darbuotojai, dirbę Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose. Toliau straipsnyje tiriamiesiems įvardyti vartojamas socialinio pedagogo terminas, kadangi ŠMM dokumentuose ši pareigybė turi socialinio pedagogo pavadinimą, tačiau reikėtų pabrėžti, jog jis nėra visiškai tikslus tirtos grupės atžvilgiu. Tyrimo dalyvavo mokyklose dirbantys specialistai, jų pareigybės buvo įvardytos – socialinio pedagogo arba socialinio darbuotojo. Tokia pareigybės vardų įvairovė susiklostė socialinio pedagogo profesijai formuojantis. Taip pat pažymėtina, kad socialiniais pedagogais gali dirbti specialistai, turintys socialinio pedagogo profesinę kvalifikaciją arba socialinio darbuotojo ir pedagogo profesines kvalifikacijas, todėl ir šio tyrimo dalyviai turėjo įvairią profesinę kvalifikaciją.

Tiriamųjų atranka atlikta naudojantis ŠMM pateiktais socialinių pedagogų sąrašais. Pagal šiuos sąrašus 2001 metų pavasarį Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose dirbo 169 socialiniai pedagogai. Tyrimo metu buvo siekiama apklausti visus socialinius pedagogus, tačiau 33 apklausti nepavyko.

Tyrimo anketa sudaryta remiantis 1999 metais atlikto Utenos socialinių pedagogų kokybinio tyrimo rezultatais (K. Indrašienė, 2000), Pavyzdinėmis socialinių pedagogų pareiginėmis instrukcijomis, taip pat JAV mokyklų socialinių darbuotojų apklausos anketa (C. Nelson, 1990).

Anketos klausimai suskirstyti į keletą blokų. Pirmą bloką sudarė klausimai apie respondentų demografinius duomenis ir profesinę kompetenciją, darbo sąlygas, darbo apimtį ar krūvį ir bendradarbiavimą su kitais mokyklos specialistais.

Antrame – išvardytos moksleivių problemos, kurias tenka spręsti socialiniams pedagogams. Anketoje pateiktos 29 problemos, respondentai turėjo įvertinti kiekvienos dažnį atskirai, po to išvardyti penkias dažniausiai jų darbe pasitaikančias problemas.

Trečiame bloke suformuluotos užduotys, kurias galėtų sau kelti socialiniai pedagogai. Šios užduotys suskirstytos į keturias grupes: individualus darbas su klientu, darbas su klientų grupėmis, darbas su tėvais ir jų grupėmis, darbas su mokyklos administracija ir mokytojais / klasių auklėtojais. Kiekvieną užduotį reikėjo įvertinti penkiais balais pagal pasiekimo svarbumą. Po to nurodyti tris užduotis, kurių socialiniai pedagogai dažniausiai siekia savo praktinė veikla.

Ketvirtas klausimų blokas – pateiktos 34 socialinių pedagogų veiklos užduotys ar funkcijos, reikėjo įvertinti kiekvienos atlikimo dažnį. Taip pat pateikta klausimų, kas lemia vienos ar kitos užduoties atlikimą: socialinis pedagogas pasirenka savarankiškai ar jam nurodo mokyklos administracija.

Penkto bloko pateikti atviri klausimai apie vykdomus projektus, vedamus būrelius, žinias ir įgūdžius, kurių respondentai pasigedo pradėti dirbti socialiniu pedagogu mokykloje, dalykus, kuriuos būtinai reikėtų įtraukti į studijų programas, ir veiklos gerinimo pasiūlymus.

Tyrimo metu buvo apklausta 81 proc. generalinės visumos elementų, todėl galima daryti prielaidą, kad rezultatai rodo visų 2001 metų pavasarį Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose dirbusių socialinių pedagogų nuomonę.

Socialinių pedagogų socialinio- -demografinio-profesinio portreto ypatumai, jų darbo krūvis ir sąlygos

Apklausoje dalyvavo socialiniai pedagogai iš Lietuvos vidurinių (70 proc.), pagrindinių (11 proc.) mokyklų, gimnazijų (14 proc.) ir pradinųjų (4 proc.) mokyklų (1 lentelė).

Daugumoje mokyklų (88 proc.) asmuo, atliekantis socialinio pedagogo funkcijas, turėjo socialinio pedagogo etatą, 9 proc. mokyklų – socialinio darbuotojo, kitais atvejais šias funkcijas atliko auklėtojai, direktoriaus pavaduotoja socializacijai, bibliotekininkė.

Dauguma (87,5 proc.) apklaustų socialinių pedagogų buvo moterys, 93 proc. lietuvių (4 proc. rusų ir 3 proc. lenkų), pagal amžių beveik pusė buvo jaunesni nei 30 metų (2 lentelė).

Du trečdaliai (68 proc.) apklaustų socialinių pedagogų buvo rengti pagal socialinio darbuotojo arba socialinio pedagogo studijų programas, dar dešimtadalis tyrimo metu studijavo socialinį darbą arba socialinę pedagogiką. Keletas buvo įvykdę ir socialinio darbo, ir socialinės pedagogikos studijų programas. Tarp kitą išsila-

1 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal vietovę (proc.)

Didelis miestas (per 200 tūkst. gyventojų)	32
Miestas (30–200 tūkst. gyventojų)	15
Mažas miestelis (2–30 tūkst. gyventojų)	37
Kaimas (mažiau kaip 2 tūkst. gyventojų)	16

2 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių (proc.)

Mažiau nei 30 metų	45
30–39 metai	33
40–49 metai	17
50 ir daugiau metų	5

3 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo socialiniu pedagogu / darbuotoju stažą

Darbo stažas (metai)	proc.
Iki metų	25
Vieneri dveji metai	50
Treji penkeri metai	24
Šešeri metai ir ilgiau	1

vinimą turinčių socialinių pedagogų dauguma (68 proc.) turėjo pedagoginį išsilavinimą, kiti medicinos, socialinių ir gamtos mokslų. 27,5 proc. apklausoje dalyvavusiųjų priklausė Socialinių darbuotojų arba Socialinių pedagogų asociacijoms. Visu etatu dirbo 66 proc. respondentų, pusė etato 26 proc., o kiti turėjo ketvirtį etato arba daugiau nei etatą. Dažniausiai (96 proc.) vienas socialinis pedagogas aptarnavo vieną mokyklą. Daugumos (82 proc.) socialinių pedagogų mėnesio atlyginimas su priedais neviršijo 600 litų. Dauguma respondentų socialiniais pedagogais dirbo iki dvejų metų (3 lentelė).

Norint išsiaiškinti socialinių pedagogų darbo krūvį, buvo klausama, kiek vidutiniškai jie turi individualių pokalbių ir užsiėmimų su moksleivių grupėmis per savaitę. Užsiėmimų skaičius kito nuo 1 iki 70 per savaitę (žr. 4 lentelę).

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kurie kiti specialistai dirba mokyklose, socialinis pedagogas su šiais specialistais dirba komanda, konsultuojasi ar dirba savarankiškai. Be socialinių pedagogų, daugumoje mokyklų dirbo medicinos seselės arba felčerės (88,2 proc.), logopedai (75 proc.), specialieji pedagogai (47,1 proc.), psichologai (41,2 proc.), iš kitų specialistų paminėti tiflopedagogas, stomatologas, gydytojai, masažistas ir kineziterapeutas, pastarieji trys buvo nurodyti mokyklos, kuri turi iki 50 proc. specialiųjų poreikių moksleivių, buvo

4 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal individualių pokalbių ir užsiėmimų su grupe skaičių per savaitę (proc.)

Užsiėmimų skaičius per savaitę	Individualūs pokalbiai (%)	Užsiėmimai su grupe (%)
Mažiau nei 5	15	48
5–9	28	26
10–14	21	2
Daugiau nei 15	33	3
Neregistruoja	3	19

kelios mokyklos, kur dirbo du socialiniai pedagogai, vienoje mokykloje dirbo socialinis darbuotojas ir socialinis pedagogas. 13,4 proc. apklausoje dalyvavusių socialinių pedagogų nurodė, kad jie dirba savarankiškai, 65,7 proc. beveik savarankiškai, kartais konsultuodamiesi su kitais specialistais ir tikrai 20,9 proc. teigė, kad dirba su specialistų komanda, kurią sudaro socialinis pedagogas, klasės auklėtojas (89,7 proc. dalis nuo 20,9 proc.), direktoriaus pavaduotojas (72,4 proc.), tėvai (65,5 proc.), psichologas (58,6 proc.), direktorius (58,6 proc.), specialusis pedagogas (55,2 proc.), taip pat prie kitų į šios komandos darbą įtraukiamų specialistų buvo paminėti logopedas, medicinos seselė, švietimo skyriaus, nepilnamečių rėkalų ir VTAT inspektoriai, seniūnijos socialinis darbuotojas, pats moksleivis ir moksleivių parlamento nariai. Tyrimo rezultatai parodė, kad net ir tose mokyklose, kur šalia socialinių pedagogų dirba ir kiti specialistai, ne visada socialiniai pedagogai dirba komanda, dažniausiai su kitais specialistais jie tikrai konsultuojasi.

Siekiant išsiaiškinti socialinių pedagogų darbo sąlygas buvo klausama, ar jie turi atskirą kabinetą, kokie jų santykiai su mokyklos administracija ir mokytojais. Pusė respondentų turėjo atskirą kabinetą, ketvirtadalis – kabine tu dalijosi su kitais specialistais. Beveik visi ap-

klaustieji jautė dalinį arba visišką mokyklos administracijos palaikymą. Daugiau nei pusė (55 proc.) socialinių pedagogų turėjo nesutarimų su klasės auklėtojais dėl veiklos sričių ir funkcijų pasidalijimo.

Apibendrinus išryškėjo Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose dirbančio socialinio pedagogo portretas. Socialinis pedagogas – tai jaunesnė nei keturiasdešimties metų moteris, lietu vė, turinti reikiamą aukštesnįjį (aukštąjį) profesinį arba universitetinį išsilavinimą. Ji vienoje mokykloje dirbo visu etatu ir per mėnesį su visais priedais atskaičius mokesčius uždirbo iki 600 litų. Šias pareigas ji ėjo beveik dvejus metus, turėjo savo atskirą kabinetą arba dalijosi juo su kuo nors kitu. Dirbo savarankiškai kartais pasikonsultuodama su kitais mokykloje dirbančiais specialistais. Jautė mokyklos administracijos pritarimą, tačiau turėjo nesutarimų su klasių auklėtojais dėl veiklos sričių.

Moksleivių problemos, kurias sprendžia socialiniai pedagogai

Siekiant geriau suprasti socialinių pedagogų veiklos pobūdį mokykloje, vienas iš tyrimo uždavinių buvo išsiaiškinti, kokias moksleivių problemas jiems tenka spręsti. Išsiskyrė keletas mažesnių klausimų, pirma, siekta sužinoti tiriamųjų nuomonę, kaip dažnai su tam tikromis socialinėmis problemomis susiduria moksleiviai, antra, išsiaiškinti, kokias moksleivių problemas jiems tenka spręsti dažniausiai, kadangi suvokiamos ir sprendžiamos problemos gali skirtis.

Socialiniai pedagogai moksleivių problemų dažnį vertino pagal rangų skalę (nuo 0 – „niekada nesusiduria“ iki 3 – „labai dažnai susiduria“), todėl analizuojant duomenis atsižvelgtą dažnio vidurkį. Apibendrinus duomenis, jie pateikiami 5 lentelėje, paaiškėjo, kad nė vienos iš

5 lentelė. Moksleivių problemų dažnio vidurkių pasiskirstymas

Problemų dažnis	Problemų skaičius	Procentas
Labai dažnai pasitaiko (2,5–3)	0	0
Dažnai pasitaiko (1,5–2,49)	10	33
Kartais pasitaiko (0,5–1,49)	15	50
Niekada arba labai retai pasitaiko (0–0,49)	5	17
Iš viso	30	100

pateiktų problemų negalima vertinti kaip labai dažnai pasitaikančios ir kad dauguma išvardytų problemų (67 proc.), respondentų nuomone, pasitaiko kartais arba labai retai.

Dažnai pasitaiko materialinių problemų (2,4), problemų dėl netinkamo moksleivių elgesio (2,32), mokyklos nelankymo problemų (2,32), tėvų alkoholizmo (2,12), tėvų nesirūpinimo vaikais (1,93) ir tėvų skyrybų (1,93) sukeltos problemos. Rečiau moksleiviai turi problemų, socialinių pedagogų nuomone, dėl priklausomybės etninėms, tautinėms mažumoms (0,1), seksualinio išnaudojimo šeimoje (0,27), tėvų narkomanijos (0,34), paauglių nėštumo ar tėvystės (0,37) ir savižudybės (0,45).

63 respondentai įvardijo dar apie keturiasdešimt mokykloje pasitaikančių problemų. Kai kurios problemos kartojosi, tik nuskaitomos kitais žodžiais, tačiau buvo keletas ir iš tiesų naujų ir jos minimos ne vieno, o keleto respondentų – moksleivių mokymosi motyvacijos stoka (pvz., „abejingumas mokslui“, „apatija“), probleminiai moksleivių tarpusavio santykiai (pvz., „tarpasmeniniai probleminiai bendraamžių“ ar „vaikų tarpusavio“ santykiai, „emocinė prievarta tarp moksleivių“, „trintis“, „reketavimas“, „muštynės“) ir ankstyvų lytinių santykių problema bei lytinio švietimo trūkumas.

Minėta, siekiant labiau įsigilinti į socialinių pedagogų veiklos turinį, respondentų buvo prašoma nurodyti penkias moksleivių problemas, kurias jiems dažniausiai tenka spręsti.

Išanalizavus gautus duomenis paaiškėjo, kad dažniausiai socialiniams pedagogams tenka spręsti moksleivių mokyklos nelankymo (68,4 proc.), netinkamo elgesio (62,5 proc.), materialines (50,0 proc.), tėvų alkoholio vartojimo (35,3 proc.), nesirūpinimo ir apleistumo (31,6 proc.) problemas. Palyginus šiuos duomenis su prieš tai pateiktais, kurie rodo socialinių pedagogų nuomonę apie dažnas moksleivių problemų, paaiškėjo, kad jos sutampa su socialinių pedagogų dažniausiai sprendžiamomis, tikai skiriasi jų išsidėstymo tvarka.

Tyrimo duomenys iš dalies patvirtina A. Ališausko (1998–1999) 1998 metais atlikto mokytojų tyrimo rezultatus: pagrindinės problemos yra netinkamas moksleivių elgesys per pamokas ir pertraukas, pamokų praleidinėjimas, nepriežiūra ir apleistumas. Duomenys taip pat sutampa su R. Čepuko (1999) gautais socialinių pedagogų tyrimo rezultatais. Tačiau A. Ališausko (1998–1999) išvadą, kad problemų daugėja vaikams tampant vyresniems, remiantis šio tyrimo rezultatais galima patikslinti. Kadangi dauguma socialinių pedagogų nurodė, kad dažniausiai dirba su moksleiviais nuo 9 iki 14 metų (6 lentelė), galima daryti išvadą, jog problemų daugėja iš pradinių klasių perėjus į pagrindinės mokyklos klases, tačiau vidurinės mokyklos arba baigiamosiose klasėse jų vėl sumažėja.

Kadangi moksleivių problemos ir amžiaus ypatumai turi lemiamą reikšmę pasirenkant veiklos tikslus, užduotis ir pobūdį, šiame sky-

6 lentelė. Socialinių pedagogų pasiskirstymas pagal moksleivių amžiaus grupes (proc.)

6–8 metų	14
9–11 metų	38
12–14 metų	47
15–18 metų	1

riuje buvo analizuojamos dažniausiai pasitaikančios moksleivių problemos ir amžiaus tarpasnis, kada jų kyla daugiausiai. Apibendrinant šiame skyriuje aptartus tyrimo duomenis, galima pasakyti, kad bendrojo lavinimo mokyklose dirbantys socialiniai pedagogai dažniausiai sprendžia mokyklos nelankymo, moksleivių materialines, netinkamo elgesio, tėvų alkoholizmo ir vaikų nepriežiūros problemas ir jų pagalbos gavėjai dažniausiai yra 9–14 metų jaunuoliai.

Socialinio pedagogo užduotys

Socialinis pedagogas mokykloje yra nauja pareigybė. Pagal ŠMM patvirtintas Socialinių pedagogų pareigines instrukcijas (1999) socialiniai pedagogai savo darbe taikomus metodus skirsto į individualaus darbo, darbo su grupėmis ir bendruomeninius, o jų veiklos objektas – moksleiviai, jų tėvai, mokytojai ar mokyklos kolektyvas. Tačiau taikydami šiuos pagalbos metodus ir dirbdami su įvairiomis pagalbos gavėjų ir ugdytinių grupėmis, socialiniai pedagogai turi formuluoti skirtingas užduotis.

Reikėtų pažymėti, kad „užduotis“ yra tikslingas veiksmas, kuriuo siekiama tam tikrų pokyčių arba poveikio ugdytiniui, pavyzdžiui, paaiškinti blogų poelgių padarinius, padėti suvokti santykius su svarbiais žmonėmis, didinti motyvaciją, paaiškinti tėvams, kokia įtaką jų nesutarimai ar auklėjimo metodai turi vaikams, padėti mokytojams pripažinti galimus jų ir moksleivių vertybių skirtumus, panašiai.

Vienas iš tyrimo tikslų – išsiaiškinti, kokias užduotis formuluoja socialiniai pedagogai dirb-

dami individualiai su vaiku (pvz., užmegzti ir palaikyti su vaiku artimą ryšį, paaiškinti vaikui jo poelgių padarinius), su vaikų grupėmis (pvz., lavinti konfliktų sprendimo ir kitus socialinius gebėjimus, padėti įveikti savo asmenines baimes ir nerimą), su tėvais ir jų grupėmis (pvz., planuoti ir organizuoti pedagoginius susitikimus su tėvais ar jų grupėmis siekiant pagerinti jų vaikų raidą, įtraukti tėvus į vaikų ugdymą) ir su mokyklos administracija bei mokytojais / klasės auklėtojais (pvz., padėti mokytojams atrasti moksleivio sėkmės galimybes, jo pranašumus, paaiškinti mokytojams, kokią įtaką vaiko emocinė būseną, kultūrinės skirtybės ir socialiniai veiksniai gali turėti vaiko akademiniam pasiekimams, mokymuisi). Siekiant šio tikslo tiriamiesiems pateiktos keturios galimų užduočių grupės norint sužinoti jų nuomonę apie kiekvienos užduoties atlikimo svarbą, o po to įvardyti, kokias užduotis jie dažniausiai atlieka. Vadinasi, buvo vertinami du užduočių aspektai: svarbumo ir atlikimo dažnumo, kadangi buvo manoma, jog užduotis gali būti laikoma svarbia, tačiau nebūtinai dažnai atliekama. Toliau aptariami užduočių svarbos ir atlikimo dažnio aspektai ir jie palyginami.

Kiekvienos užduoties svarba buvo vertinama pagal rangų skalę (nuo 0 – „nesvarbu“, iki 4 – „labai svarbu“), pateiktos 44 užduotys, suskirstytos į keturias grupes. Duomenų analizei skaičiuoti svarbos vidurkiai; 7 lentelėje pateikiami duomenys apie užduočių pasiskirstymą pagal svarbą.

Dauguma užduočių buvo įvertintos kaip svarbios socialinio pedagogo veiklai. Svarbos vertinimas pagal keturias užduočių grupes (8 lentelė) rodo, kad jos visos yra svarbios.

Analizuojant duomenis siekta išsiaiškinti, ar užduočių svarbos vertinimas nepriklauso nuo socialinių pedagogų lyties ir turimos profesinės kvalifikacijos (socialinio pedagogo ir socialinio

7 lentelė. Užduočių pasiskirstymas pagal svarbą

Svarbos lygis	Užduočių skaičius	Procentai
Labai svarbios (3.5–4)	8	18
Svarbios (2.5–3.49)	35	80
Vidutiniškai svarbios (1.5–2.49)	1	2
Truputį svarbios ir nesvarbios (0–1.49)	0	0
Iš viso	44	100

8 lentelė. Svarbos vertinimas pagal užduočių grupes

Užduočių grupė	Vidurkis
Individualus darbas su moksleiviais	3,3
Darbas su moksleivių grupėmis	3,39
Darbas su tėvais ir jų grupėmis	3,04
Darbas su mokyklos administracija ir mokytojais / auklėtojais	3,19

darbuotojo). Hipotezėms apie galimus užduočių svarbos vertinimo skirtumus tarp vyrų ir moterų bei socialinio pedagogo ar socialinio darbuotojo profesines kvalifikacijas turinčių respondentų grupių patikrinti naudotas Stjudento kriterijus (t-test) apie vidurkių skirtumus. Vyrai daugumos užduočių svarbą vertino žemiau nei moterys, tačiau statistiškai reikšmingi skirtumai tarp šių grupių nustatyti tik keturių užduočių: kartu su tėvais išsiaiškinti vaiko problemų priežastis (vidurkių skirtumas 0,25; $t(129) = -2,005, p = 0,047$), informuoti tėvus, kad jų sūnus ar dukra nebuvo mokykloje (vidurkių skirtumas 0,39; $t(27,317) = 2,024, p = 0,024$), teikti mokytojams siūlymus, kaip bendrauti su tėvais (vidurkių skirtumas 0,42; $t(131) = -2,256, p = 0,026$), organizuoti mokytojams ir mokyklos administracijai seminarus apie elgesio valdymą, prievarčią ir kt. (vidurkių skirtumas 0,56; $t(130) = 1,042, p = 0,027$). Užduočių svarbos vertinimai socialinio pedagogo arba socialinio darbuotojo profesines

sinę kvalifikaciją turinčiose respondentų grupėse statistiškai reikšmingai nesiskyrė, t. y. skirtumas buvo nedidelis ir nereikšmingas.

Minėta, kad tyrimo metu siekta išsiaiškinti ne tik užduočių svarbą, bet ir jų atlikimo dažnį, t. y. kokias užduotis socialiniai pedagogai atlieka dirbdami su moksleiviais, jų grupėmis, moksleivių tėvais ir mokytojais bei administracijos atstovais.

Individualiai dirbdami su moksleiviais socialiniai pedagogai dažniausiai siekia užmegzti ir palaikyti su jais artimą ryšį (47,8 proc.), padėti suvokti emocines problemas (37,5 proc.) ir asmeninius tikslus ir vertybes (22,1 proc.). Duomenys rodo, kad didžiausias sutarimas tarp respondentų dėl pirmųjų dviejų dažniausiai keliamų užduočių, toliau nuomonės smarkiai skyrėsi: kitos individualaus darbo užduotys (iš viso suformuluota 16 užduočių) nesurinko nė ketvirtadaliai respondentų pasisakymų.

23 respondentai nurodė dar 26 užduotis, neįvardytas anketoje, kurias jie sau kelia dirbdami su vaikais. Vienos užduotys yra susijusios su socialinio pedagogo–vaiko santykiu (pvz., „įgyti pasitikėjimą“, „padėti atsiverti ir išsakyti“ ir pan.), kitomis siekiama paskatinti vaikus keisti savo gyvenimą, padėti patiems spręsti savo problemas (pvz., „paaiškinti vaikui, kad jis turi padėti sau pats“, „padėti vaikui suvokti, jog jis savaime yra vertybė ir pats yra pajėgus kurti savo gyvenimą“, „įdiegti vaikui savikontrolę“ ir kt.). Paminėti ir keli gan platūs, abstraktūs tikslai – „padėti socializuotis visuomenėje“ arba „pažinti tiesą, suteikti viltį, atgaivinti pasitikėjimą gėrio schema“.

Socialiniai pedagogai dirbdami su moksleivių grupėmis dažniausiai siekia padėti moksleiviams įveikti savo asmenines baimes ir nerimą (52,8 proc.), mokyti juos spręsti konfliktus (47,2 proc.) ir ugdyti bendradarbiavimo mokė-

dažnio skirtumų nepastebėta. Užduočių atlikimo dažnio vertinimai socialinio pedagogo arba socialinio darbuotojo profesines kvalifikacijas turinčių respondentų statistiškai reikšmingai skyrėsi tikrai trijų užduočių: socialinio pedagogo profesinę kvalifikaciją turintys socialiniai pedagogai dažniau apsilankę surašo dokumentą ir duoda jį perskaityti bei pasirašyti tėvams (vidurkių skirtumas 0,57; $t(74) = -2,081$, $p = 0,041$), dalyvauja tėvų susirinkimuose (vidurkių skirtumas 0,47; $t(74) = 2,638$, $p = 0,01$) ir mokyklos administracijos posėdžiuose (vidurkių skirtumas 0,25; $t(73) = -2,045$, $p = 0,044$).

Toliau šiame skyriuje aptariama užduočių atlikimo dažnis pagal Kvalifikaciniuose reikalavimuose (1999) numatytas socialinių pedagogų funkcijas.

Įvertinimo funkcija yra labai svarbi socialinio pedagogo veiklai planuoti, ji apima rinkimą informacijos apie moksleivių raidą, elgesį, artimiausios socialinės paramos tinklą, ankstesnę patirtį ir problemas, taip pat apie jų šeimas, šeimos narių tarpusavio santykius, materialines ir kitas problemas iš moksleivių, jų tėvų, mokytojų, auklėtojų, psichologų ir kitų specialistų. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis paaiškėjo, kad vertindami moksleivio (kliento) problemą socialiniai pedagogai daugiausia dėmesio skiria susipažinti su šeimos buitinėmis, materialinėmis gyvenimo sąlygomis, o vaiko elgesiu namuose, ankstesne jo patirtimi, šeimos narių tarpusavio santykiais domisi retai. Siekdami išsiaiškinti moksleivio problemas ir jų priežastis jie dažniau kreipiasi į mokytojus ir kitus specialistus, nei tiesiogiai stebi moksleivius pamokų, pertraukų ar renginių metu. Mažiausiai dėmesio skiria ir rečiausiai domisi moksleivių sveikatos problemomis.

Konsultacinė funkcija apima tėvų konsultavimą ir informavimą apie paslaugas, paramą ir būtinus dokumentus, siūlymų admi-

nistracijai dėl mokyklos taisyklių keitimo ar mikroklimato gerinimo teikimą, pagalbą sprendžiant moksleivių–mokytojų tarpusavio konfliktus. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad vis dėlto dažniausiai socialiniams pedagogams tenka konsultuoti tėvus dėl nemokamo maitinimo dokumentų, kiek rečiau spręsti moksleivių–mokytojų tarpusavio konfliktus, o rečiausiai jie teikia siūlymus mokyklos administracijai.

Korekcinė ir profilaktinė–prevencinė funkcijos yra susijusios ir jų atlikimas labai priklauso nuo prieš tai aptartų tikslų ar užduočių pasiekimo dirbant su moksleiviais ir jų grupėmis, taip pat dirbant su tėvais ir mokyklos administracija bei mokytojais, todėl šiame skyriuje jos neaptariamos. Tačiau reikėtų plačiau aptarti popamokinės veiklos organizavimą ir papildomą ugdymą. Popamokinės veiklos organizavimas – viena iš rečiausiai socialinio pedagogo atliekamų užduočių: 33,8 proc. respondentų tokios veiklos nevykdo (atlikimo dažnio vidurkis 1,1). Siekiant daugiau sužinoti apie socialinių pedagogų indėlį į papildomo ugdymo organizavimą mokykloje respondentai papildomai buvo klausiami, ar veda būrelius, ir prašomi įvardyti kokius. Iš atsakymų į šiuos klausimus galima daryti išvadą, kad tik 33,1 proc. respondentų veda būrelius, ir šie duomenys truputį skiriasi nuo atsakymų į tą patį tik kitaip suformuluotą klausimą. Iš visų paminėtų būrelių 46 proc. sudarė sporto ir dalykiniai, pastaruosius galima išskirti į tuos, kurie įtraukti į bendrojo lavinimo mokyklų programą, ir tuos, kurių šioje programoje nėra, pavyzdžiui, dramos, etnokultūros, etikos, saugaus eismo, automobilių. Įvairūs jaunimo laisvalaikio klubai: sumaniųjų, diskusijų, žurnalistų, norinčiųjų mesti rūkyti ir jaunimo organizacijos – sudarė 22 proc. visų vedamų būrelių. Kiti (32 proc.) būreliai buvo susiję su socialine psichologine pagalba moks-

leiviams, pavyzdžiui, bendravimo ar socialinių igūdžių formavimo, socialinės pagalbos grupė, krizių intervencijos, žalingų įpročių prevencijos ir pan.

Vadinasi, socialiniai pedagogai papildomo ugdymo pratybas veda labai retai arba jas naudoja socialinėms problemoms spręsti, taip pat dirbti su rizikos grupės vaikais.

Organizacinė funkcija yra labai plati, ją sudaro daugybė užduočių ir darbų darbėlių – veiklos planavimas, konkretaus atvejo poveikio plano sudarymas, jo įgyvendinimo kontrolė ir poveikio vertinimas, klientų bylų tvarkymas, nemokamo maitinimo ir atvežimo į mokyklą organizavimas, užklasinės veiklos ir įvairių renginių mokykloje organizavimas, dalyvavimas įvairiuose susirinkimuose ir posėdžiuose, galiausiai labdaros akcijų organizavimas ir labdaros dalijimas. Tyrimo duomenimis, dažniausiai socialiniai pedagogai atlieka užduotis, susijusias su nemokamo maitinimo organizavimu ir administravimu, taip pat labai dažnai jie dalyvauja mokytojų ir administracijos posėdžiuose. Labai retai organizuoja labdaros akcijas, įvairių užklasinę veiklą ir renginius mokykloje.

Kalbant apie organizacinę funkciją reikėtų išskirti projektų rašymą ir jų vykdymą. Projektinė veikla yra vienas iš pažangių veiklos organizavimo būdų, tačiau labai dažnai Lietuvoje projektai rašomi ne tik dėl veiklos, bet ir dėl finansavimo, todėl yra labai sunku įvertinti, koks yra pagrindinis tikslas: projektinė veikla ar pinigai. Išanalizavus tyrimo duomenis paaiškėjo, kad tik keletas mokyklų vykdė projektus naudodami vidinius žmonių ir finansų išteklius.

Iš 136 apklausoje dalyvavusių mokyklų 71 (51 proc.) vykdė įvairius projektus 2000–2001 mokslo metais ir 59 (43,4 proc.) buvo parengusios projektus 2001–2002 mokslo metams.

Tyrimo duomenys rodo, kad tose mokyklose, kuriose yra vykdomi projektai, dažniausiai vykdomi keli – vidutiniškai 1,93 (2000–2001 mokslo metais) ir 1,73 (2001–2002 mokslo metais) projekto. Dauguma projektų buvo teikti vasaros užimtumo, nusikalstamumo prevencijos ir narkotikų prevencijos programoms finansuoti arba tikimasi finansavimo iš ŠMM, apskričių ir savivaldybių biudžetų. Tačiau 47,6 proc. buvo finansuoti arba tikimasi finansavimo ir iš kitų labai įvairių šaltinių, pavyzdžiui, Pilietinių iniciatyvų centro, Valstybinės jaunimo reikalų tarybos, Jungtinių Tautų vystymo programos, Narkologinio centro, Sveikatos priežiūros centro ir kitų.

Įvairios Vyriausybės skelbiamos programos yra papildomas socialinių pedagogų veiklos finansavimo šaltinis. Kas antras socialinis pedagogas Lietuvoje rengia įvairius projektus, kurie yra finansuojami iš nacionalinio, apskričių ir savivaldybių biudžetų, įvairių nevyriausybinių organizacijų ir fondų. Tačiau ar iš tiesų yra gerai, kad socialiniai pedagogai turi patys ieškoti lėšų vykdyti valstybės pavestas funkcijas? Į šį klausimą nėra vienareikšmiško ir trumpo atsakymo, be to, ne šio straipsnio tema, todėl toliau jo nenagrinėsime.

Vykdydami koordinacinę funkciją socialiniai pedagogai sunčia moksleivius ir jų tėvus pas kitus specialistus ar į tarnybas, konsultuojasi su mokykloje dirbančiais specialistais ir vaikų teisių apsaugos, nepilnamečių reikalų inspektorais, pedagoginių-psichologinių centrų ir kitų įstaigų darbuotojais. Šią funkciją atlikti palengvina socialinių pedagogų dalyvavimas tėvų susirinkimuose, mokytojų, komisijų posėdžiuose. Tyrimo duomenimis, socialiniai pedagogai dažnai konsultuojasi su įvairiomis tarnybomis, gal kiek rečiau, bet palenginti dažnai siunčia savo klientus pas kitus specialistus.

Teisinės funkcijos išsiskiria du aspektai – vaiko interesų atstovavimas teisės institucijose bei vaiko teisių ir interesų gynimas mokykloje ir už jos ribų. Tyrimo duomenimis, socialiniams pedagogams dažniau tenka ginti vaikų teises mokykloje ir už jos ribų nei teisės institucijose.

Tyrimo metu taip pat siekta išsiaiškinti, kiek laiko socialiniai pedagogai skiria įvairioms užduotims atlikti. Respondentų buvo prašoma parašyti, kiek procentų savo darbo laiko jie skiria dirbti su moksleiviais, jų grupėmis ir tėvais, lankymuisi moksleivių namuose, susitikimams su specialistais, dirbančiais ne mokykloje, dokumentams tvarkyti, vesti bylas, rašyti projektus ir pan., dirbti kartu su mokyklos specialistais arba konsultuotis. Gauti duomenys pateikiami 10 lentelėje.

Lentelės duomenimis, daugiausia savo darbo laiko – vidutiniškai 40 proc. – respondentai skiria tiesioginiam darbui su klientais. Dar vidutiniškai 20 proc. darbo laiko skiriama dokumentams tvarkyti, o visoms kitoms veiklos sritims laiko skiriama mažiau ir beveik vienodai.

Apibendrinant galima pasakyti, kad socialiniai pedagogai bendrojo lavinimo mokyklose dažniausiai tvarko nemokamo maitinimo dokumentus, konsultuoja tėvus, kokių reikia dokumentų nemokamam maitinimui ir kur juos galima gauti, dalyvauja mokytojų ir administ-

racijos posėdžiuose, vertina šeimų materialines ir buitines sąlygas. Rečiausiai jie organizuoja įvairius renginius, popamokinę veiklą, labdaros akcijas mokykloje. Atlikdami įvertinimo funkciją, daugiausia dėmesio jie skiria vertinti šeimos materialines ir buitines sąlygas, mažiausia – šeimos narių santykiams, vaikų praeičiai. Informacija apie moksleivių elgesį dažniausiai renkama pagal mokytojų atsiliepimus, o ne tiesiogiai stebint moksleivius. Vykdamt konsultacinę ir organizacinę funkcijas, dažniausiai atliekamos užduotys, susijusios su nemokamu maitinimu: konsultuoja tėvus apie reikalingus dokumentus, juos renka ir tvarko. Koordinacinę funkciją socialiniai pedagogai atlieka bendradarbiaudami ir konsultuodamiesi su kitais mokykloje bei įvairiose institucijose dirbančiais specialistais arba siunčia moksleivius pas šiuos specialistus, atlikdami teisinę funkciją – gina moksleivių teises mokykloje.

Socialinių pedagogų ir mokyklos administracijos santykiai

Naujam specialistui yra labai svarbus mokyklos administracijos palaikymas: beveik visi socialiniai pedagogai pažymėjo jaučią mokyklos administracijos visišką arba dalinį palaikymą, tik 1,5 proc. nurodė, kad palaikymo nejaučia. Ta-

10 lentelė. Darbo laiko įvairioms užduotims atlikti pasiskirstymas (proc.)

Veiklos sritis	Vidurkis	Mediana	Moda
Darbas su moksleiviais ar jų grupėmis, tėvais	38	40,00	50
Lankymasis moksleivių namuose	16	10,00	10
Susitikimai su specialistais ar tarnybonimis ne mokykloje	11	10,00	10
Dokumentų tvarkymas, moksleivių bylų, ataskaitų, užrašų, protokolų, projektų rengimas	22	20,00	10
Laikas, praleistas su mokyklos specialistais ar specialistų komanda	10	10,00	10
Kita	14	10,00	10

čiau 63 proc. respondentų nurodė turį nesutarimų su mokyklos administracija dėl užduočių atlikimo, t. y. administracija reikalauja atlikti tam tikras užduotis, o jie mano, kad tai ne socialinio pedagogo pareiga.

Socialinis pedagogas mokykloje yra nauja pareigybė, kurios užduotys nėra visiškai susiformavusios, taip pat formaliuose dokumentuose nėra tiksliai apibrėžtos. Socialinių pedagogų pareiginės instrukcijos buvo patvirtintos kartu su Laikinaisiais kvalifikaciniais reikalavimais 1999 metais, tačiau praktika parodė, jog šiems dokumentams trūko konkretumo, todėl jie negelbėjo tais atvejais, kai mokyklų administracijos ir socialinių pedagogų nuomonė dėl pastarųjų veiklos pobūdžio ir atliekamų užduočių nesutapdavo.

Atlikus tyrimo duomenų analizę paaiškėjo, kad socialiniai pedagogai nesutinka su mokyklos administracijos reikalavimu organizuoti nemokamą maitinimą (51,5 proc.) ir rinkti pažymas socialinėms paslaugoms teikti ar organizuoti nemokamą moksleivių atvežimą į mokyklą (10 proc.), organizuoti įvairių užklasinę veiklą (būrelius, studijas) ir renginius mokykloje (minėjimus, šventes) (15 proc.). Taip pat atsiskleidė keletas visiškai netiktų mokyklos administracijos socialiniams pedagogams pavestų užduočių, pavyzdžiui, mokytojų darbo kontrolė, moksleivių pažymėjimų gamyba ir išdavimas, mokytojų posėdžių protokolavimas. Šie duomenys rodo, kad mokyklos administracija ir socialiniai pedagogai skirtingai įsivaizduoja socialinių pedagogų funkcijas, socialinių pedagogų pareiginėse nuostatose jos turėtų būti apibrėžtos tiksliai ir konkrečiai, su jomis supažindinti tiek mokyklų direktoriai, tiek mokytojai.

Užduočių atlikimą gali lemti mokyklos administracijos nurodymai arba socialinio pedagogo pasirinkimas. 11 lentelėje pateikiamas už-

duočių pasiskirstymas pagal jų atlikimą lemiančius veiksnius.

Dažniausiai socialiniai pedagogai savarankiškai sprendžia, ar atlikti šias užduotis: lankymosi moksleivių namuose, profesinių įgūdžių palaikymo ir ugdymo, šviečiamosios-mokomosios informacijos rengimo ir skelbimo, dalyvavimo tėvų susirinkimuose. Mokyklos administracija dažniausiai reikalauja organizuoti nemokamą maitinimą, sudaryti pusmečio ar metų veiklos planus, dalyvauti mokytojų susirinkimuose ir rengti veiklos ataskaitas. Sudaryti veiklos planus ir rengti ataskaitas yra būtina socialinio pedagogo veiklos kontrolei, todėl tokie reikalavimai suprantami. Tačiau reikalavimas organizuoti nemokamą maitinimą yra išskirtinis, nes į visų kitų ir labai svarbių užduočių: lankymąsi moksleivių namuose, projektų rengimą, renginių ir užklasinę veiklos organizavimą ir atlikimą beveik nesikišama. Nemokamas maitinimas – socialinė paslauga mažas pajamas turinčių šeimų vaikams, šios paslaugos teikimas mokyklose organizuojamas palyginti neseniai ir jos poreikis nuolat didėja dėl šalies socialinės ekonominės raidos sunkumų. Nėra aišku, kam šią užduotį reikėtų priskirti, mokytojai nenoriai ją atlieka, nes, viena, ji nėra tiesiogiai susijusi su ugdymu, yra socialinės rūpybos sritis, antra, jie ir taip turi didelį darbo krūvį. Todėl mokyklos administracija socialinius pedagogus priima kaip tik šiai užduočiai atlikti, traktuoja juos kaip socialinės ir materialinės pagalbos teikėjus. Socialiniai pedagogai užtikrina socialines pedagogines sąlygas. Maistas yra viena iš būtinų sąlygų, kad moksleivis galėtų mokytis. Galbūt pagerėjus socialinei ekonominei šalies situacijai nemokamo maitinimo poreikis sumažės ir šios problemos mokykloje neliks.

Siekiant išvengti minėtų mokyklos administracijos ir socialinių pedagogų nesutarimų būtų tikslinga Švietimo ir mokslo ministerijos patvir-

11 lentelė. Užduočių pasiskirstymas pagal jų atlikimą lemiančius veiksnius

Užduotis	Sprendžiu savarankiškai (proc.)	Administracija siūlo atlikti (proc.)	Administracija reikalauja atlikti (proc.)	Neatlieku (proc.)
Rinkti pažymą, reikalingą teikti socialines paslaugas	34	16	23	26
Organizuoti nemokamą moksleivių maitinimą	19	13	51,5	16
Sudaryti darbo laiko už įstaigos ribų išsklotinę	45	9	17	29
Rengti ir iškabinti mokykloje įvairią šviečiamąją-mokomąją informaciją	60	23,5	6	10
Rūpintis savo profesinių įgūdžių palaikymu ir ugdymu	68	26,5	5	
Organizuoti, inicijuoti įvairią popamokinę veiklą	41	19	6	34
Organizuoti įvairius renginius	37,5	22	8	32
Lankytis moksleivių namuose	78	13	8	1
Parengti ir vykdyti įvairias programas bei projektus	37,5	40	13	10
Dalyvauti mokytojų susirinkimuose	44	22	37	1,5
Dalyvauti tėvų susirinkimuose	52	30	15	2
Sudaryti pusmečio ar metų veiklos planus	34	11	45,5	9
Rengti veiklos ataskaitas	39	14	29	18

tintose pareiginėse instrukcijose nemokamo maitinimo organizavimą įtraukti atskiru punktu.

Analizuojant užduočių atlikimą lemiančius veiksnius paaiškėjo, kad mokyklos administracija nesikiša ir leidžia socialiniams pedagogams patiems spręsti, ar lankytis moksleivių namuose, dalyvauti tėvų susirinkimuose, tobulinti savo kvalifikaciją, tačiau administracija reikalauja organizuoti nemokamą maitinimą, sudaryti pusmečio ar metų veiklos planus, dalyvauti mokytojų susirinkimuose ir rengti veiklos ataskaitas. Paaiškėjo, kad socialiniai pedagogai nesutinka su mokyklos administracijos reikalavimais organizuoti nemokamą maitinimą, rinkti pažymą, organizuoti popamokinę veiklą ir įvairius renginius mokykloje. Socialinių pedagogų ir mokyklų administracijos nesutarimai ir nuomonių skirtumai

gali kilti dėl skirtingai suprantamos socialinių pedagogų veiklos. Šiuos nesutarimus galėtų padėti išspręsti konkretesnis ir detalesnis socialinių pedagogų pareigų ir užduočių numatymas ŠMM dokumentuose.

Socialinių pedagogų studijų programų rengimo ir veiklos gerinimo pasiūlymai

Šiame skyriuje aptariama socialinių pedagogų nuomonė apie studijų programas ir jų veiklos gerinimo pasiūlymai. Visi šiame skyriuje analizuojami duomenys yra gauti remiantis atsakymais į atvirus klausimus.

Tolesnei socialinio pedagogo pareigybės raidai labai svarbus yra studijų programų tobulini-

mas, todėl tyrimo metu buvo keliami keli atviri klausimai, kokių darbui reikalingų žinių ir įgūdžių socialiniai pedagogai negavo studijų metu ir kokius dalykus, jų manymu, būtina įtraukti į socialinių pedagogų studijų programas. Į pirmą klausimą atsakė 85 (62,5 proc.) respondentai ir paminėjo 29 žinių ir įgūdžių sritis, kurių jiems pradėjus dirbti mokykloje socialiniu pedagogu ar socialiniu darbuotoju trūko. Išanalizavus ir apibendrinus tyrimo duomenis paaiškėjo, kad 53 proc. atsakusių į šį klausimą tiriamųjų nepriklausomai nuo baigtos studijų programos (socialinės pedagogikos ar socialinio darbo) ir pakopos pradėjus dirbti labiausiai trūko praktinių įgūdžių: grupės darbo metodikos, moksleivių konsultavimo, komandinio darbo organizavimo, bendradarbiavimo su tėvais, prevencinio darbo arba darbo su įvairiomis rizikos grupėmis organizavimo, pan. Taip pat trūko psichologijos (bendravimo, psichologinio konsultavimo, šeimos, krizių psichologijos) (27 proc.) ir teisės (21 proc. atsakusių į šį klausimą) žinių. Pažymėtina, kad 17 proc. pradėjusių dirbti specialistų susidūrė su raštvedybos ir įvairios dokumentacijos tvarkymo sunkumais, trūko žinių, kaip juos įveikti, todėl jie siūlė į studijų programas įtraukti raštvedybos kursą, taip pat parengti bendras visai Lietuvai dokumentų formas, kad pradėjusiam dirbti socialiniam pedagogui nereiktų pačiam jų kurti.

Į klausimą, kokius dalykus būtina reikėtų įtraukti į socialinių pedagogų studijų programas, atsakė 83 (61 proc.) respondentai, jie pateikė 151 pasiūlymą. Įvairius psichologijos dalykus siūlė įtraukti 37 proc. visų atsakusiųjų į šį klausimą: du trečdaliai iš jų siūlė psichologinį konsultavimą, kiti – bendravimo, vaiko, paauglio, visas įmanomas arba tiesiog psichologiją. Baigusieji socialinio darbo studijas ir turintieji tikrai kvalifikacijos pažymėjimą prie turimo diplomo psichologijos dalykus minėjo dažniau nei baigusieji socialinės pedagogikos ir socialinės edukolo-

gijos studijas. 23 proc. atsakusių į šį klausimą respondentų nuomone, studijų programose turėtų būti teisės dalykų: vaikų, darbo, administracinės, socialinės ir šeimos teisės. Trečdalis pasisakusiųjų minėjo praktiką, kad jos būtų daugiau, kad ji būtų „intensyvi ir su supervizijomis“, buvo siūlymas steigti rezidentūrą. Taip pat pabrėžiama praktinių disciplinų arba praktikumų būtinybė: „probleminių situacijų praktinio sprendimo“, bendravimo, konfliktų sprendimo ir kitų įgūdžių lavinimo. Buvo keletas svarbių pasiūlymų įtraukti muzikos, dailės terapijos, „darbo su problemiškais moksleiviais metodų“, profesinio orientavimo kursus. Pateikta ir netikėtų įdomių pasiūlymų – į studijų programas įtraukti savigynos, oratorystės meno užsiėmimus.

100 (73,5 proc.) respondentų pateikė 187 pasiūlymus, kaip gerinti socialinių pedagogų veiklą mokykloje. 34 proc. atsakusių į šį klausimą respondentų tvirtino, kad reikia taisyti pareigines socialinių pedagogų instrukcijas ir kiek galima konkrečiau apibrėžti veiklos sritis, kompetenciją ir funkcijas, taip pat suderinti su klasių auklėtojų funkcijomis. Labai daug pasiūlymų buvo gerinti darbo sąlygas ir materialinę bazę (36 proc. atsakusiųjų): būtina įrengti atskirą kabinetą socialiniam pedagogui, taip pat saugius žaidimų kambarį, salę klientams, telefoną, kompiuterį, internetą, aprūpinti įvairiomis priemonėmis užsiėmimams. Ketvirtadalis respondentų manymu, reikia kelti socialinių pedagogų atlyginimus, „kad nereiktų vesti papildomų pamokų“ ir „kad galėtų visiškai atsiduoti savo darbui“. Taip pat reikia lėšų kelionėms į moksleivių namus, tyrimams, lektoriams ir kt. Kiti pasiūlymai aprėpė santykius su mokyklos administracija ir mokytojais: būtinas administracijos palaikymas, pritarimas ir bendradarbiavimas, reikia informuoti mokytojus, administraciją, kas yra socialinis pedagogas ir kokios jo funkcijos,

darbo svarba ir reikšmė. Taip pat 10 proc. socialinių pedagogų pastebėjo, kad mokyklose reikalinga specialistų komanda, bent jau psichologas, ir ne vieno socialinio pedagogo, o kelto, nes „didžiausia problema, kad nėra socialinių paslaugų tinklo, nes vienas niko negali padaryti, tik gaisrus gesinti“.

Pradėjusiems dirbti socialiniams pedagogams labiausiai trūko praktinių įgūdžių ir darbo metodų, psichologijos ir teisės žinių. Todėl dauguma siūlė į socialinių pedagogų ir socialinių darbuotojų studijų programas būtinai įtraukti daugiau ir įvairesnių psichologijos ir teisės kursų, daugiau dėmesio skirti praktikoms ir metodikai. Socialinių pedagogų darbą mokykloje, respondentų nuomone, galėtų pagcrinti konkretesnis jų veiklos sričių, kompetencijos ir funkcijų apibrėžimas, darbo sąlygų, finansinių išteklių ir materialinės bazės užtikrinimas, mokyklos administracijos ir mokytojų supažindinimas su socialinio pedagogo veikla, kompetencija ir funkcijomis.

Išvados

Siekiant išvengti pasikartojimo straipsnio išvadoje aptarsime tam tikrus socialinių pedagogų veiklos aspektus, į kuriuos norėtusi atkreipti dėmesį.

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose dirba jauni, tačiau kvalifikuoti specialistai: dauguma jų yra baigę arba studijuoja socialinio darbo arba socialinės pedagogikos studijų programas. Tai galima vertinti kaip ženklų pasiekimą.

Tačiau socialiniai pedagogai specialistų komandoje dirba retai, dažniausiai savarankiškai ir tik prireikus konsultuojasi su kitais mokykloje dirbančiais specialistais. Tai galima vertinti kaip jų veiklos trūkumą, nes jie turėtų dirbti ne pavieniui, o burti aplink save komandą, į kurią įeitų kiti specialistai, klasių auklėtojai, mokyto-

jai, tėvai, mokyklos savivaldos atstovai ir kuri kompleksiskai ir visapusiškai spręstų moksleivių socialines psichologines problemas.

Vertindami moksleivių problemas ir poreikius, socialiniai pedagogai daugiausia dėmesio skiria vertinti šeimos gyvenimo materialines ir buitines sąlygas, mažiausiai – šeimos narių tarpusavio santykiams, vaikų praeičiai. Tai rodo apsiribojant materialinėmis problemomis ir jų sprendimu, apleidžiant socialinius-psichologinius moksleivių problemų aspektus.

Dauguma mokyklų priėmė dirbti socialinius pedagogus, bet nesudarė jų darbui reikalingų sąlygų (kabineto, telefono ir pan.) ir nesuteikė priemonių užsiėmimams su moksleiviais, tai trukdo ir apsunkina socialinių pedagogų darbą. Atskiras kabinetas, laisvas priėjimas prie telefono, priemonės užsiėmimams yra būtinos socialinės pedagoginės pagalbos moksleiviams ir tėvams teikimo sąlygos.

Socialiniai pedagogai jaučia mokyklos administracijos pritarimą, tačiau dauguma jų nesutaria dėl įvairių užduočių atlikimo. Daugiausiai prieštaravimų kyla dėl nemokamo maitinimo organizavimo. Čia socialiniams pedagogams tenka nusilcisti mokyklos administracijos reikalavimams, kadangi vis dėlto tarp dažniausiai jų atliekamų užduočių yra nemokamo maitinimo dokumentų tvarkymas, tėvų konsultavimas apie skirti nemokamą maitinimą reikalingus dokumentus.

Rečiausiai socialinių pedagogų atliekamos užduotys yra įvairių renginių, popamokinės veiklos, labdaros akcijų mokykloje organizavimas.

Socialiniams pedagogams dažniausiai tenka dirbti su 9–14 metų moksleiviais, o dažniausiai pasitaikančios problemos, kurias jie sprendžia, – pamokų praleidinėjimas, netinkamas moksleivių elgesys, materialinės problemos, tėvų alkoholio vartojimo problema, tėvų nesirū-

pinimas vaikais, jų apleistumas. Problemų daugėja moksleiviams iš pradinių klasių perėjus į pagrindinės mokyklos klases, tačiau vidurinės mokyklose arba baigiamosiose klasėse jų vėl sumažėja.

Nepriklausomai nuo baigtos studijų programos (socialinio darbo ar socialinės pedagogikos) daugumą tyrimo metu išryškėjusių individualaus ir grupės darbo su moksleiviais, darbo su moksleivių tėvais ir jų grupėmis, darbo su mokytojais tikslų-užduočių respondentai vertina kaip svarbias socialinio pedagogo veiklai. Aukščiausiai pagal svarbą vertintos užduotys sutampa su dažniausiai socialinių pedagogų atliekamomis užduotimis.

LITERATŪRA

1. Ališauskas A. Socialinės problemos bendrojo lavinimo mokykloje: Mokinių socialiniai poreikiai ir jų tenkinimas // Socialiniai tyrimai: Tarpdisciplinarinis požiūris. 1998–1999, 2–3, p. 55–63.
2. Braslauskienė R. Šiuolaikiniai socialinio pedagogo veiklos tyrimai Lietuvoje: problemos ir perspektyvos // Tiltai. Humanitariniai ir socialiniai mokslai. 1999, 3/4, p. 65–68.
3. Buzaitytė-Kašalynienė J. Socialinio darbo specialistų rengimas: skirtingi modeliai ir galimybės Lietuvai // Acta Paedagogica Vilnensia. Mokslo darbai. 2002, 9, p. 101–118.
4. Dobranskienė R. Socialinio pedagogo praktinės problemos // Acta Paedagogica Vilnensia. Mokslo darbai. 2000, 7, p. 65–71.
5. Dumčienė A., Malinauskas R. Ugdytini socialinių pedagogų bruožai // Pedagogika. 1997, 33, p. 228–233.

Nesvarbu, kokia baigta studijų programa ar pakopa, pradėjusiems dirbti socialiniams pedagogams labiausiai trūko praktinių įgūdžių, todėl sudarant studijų programas reikėtų daugiau dėmesio skirti praktikai, praktinėms užduotims, taip pat darbo metodams ir būdams.

Bendruomenėse nepakankamai išplėtotas socialinių paslaugų, laisvalaikio užimtumo centrų tinklas, todėl mokyklos socialiniai pedagogai dažniausiai neturi kur nukreipti moksleivių. Jiems tenka labai didelis krūvis sprendžiant socialines ir materialines moksleivių problemas ir labai ribotos galimybės organizuoti papildomą ugdymą, tai gali padaryti tik socialinių pedagogų komanda.

6. Čepukas R. Socialinio pedagogo veiklos ypatumai Lietuvoje // Specialusis ugdymas. 1999, 6, p. 38–45.
7. Indrašienė K. Socialinis darbuotojas Utenos bendrojo lavinimo mokyklose: teorija ir praktika. Bakauro darbas. Vilniaus universitetas. Vilnius, 2000 (Nepublikuotas rankraštis).
8. Kučinskienė R. Mokytojai apie socialinio pedagogo pareigybę mokykloje // Šiuolaikinės specialiosios ir socialinės pedagogikos problemos. Vilnius, 1999. P. 30–32.
9. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Vadovėlis. Kaunas: Technologija, 1997.
10. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Socialinių pedagogų laikinieji kvalifikaciniai reikalavimai. Pavyzdinės socialinio pedagogo pareigybinės instrukcijos. Įsak. Nr. 180. 1999 02 18.
11. Nelson C. A Job Analysis of School Social Workers // School and Higher Education Programs. Educational Testing Service. Princeton, 1990.

JOB ANALYSIS OF SOCIAL PEDAGOGUES IN SECONDARY SCHOOLS: OPINION SURVEY OF SOCIAL PEDAGOGUES AND SOCIAL WORKERS

Jolita Buzaitytė-Kašalynienė

Summary

Social pedagogic is new but rapidly developing profession in Lithuanian secondary schools. This article presents results of the social pedagogues' and social workers' job analysis research in Lithuanian secondary schools. It reveals content and peculiarities of social pedagogues' tasks and activities.

Data analysis reveals that social pedagogues' job conditions are not good enough because only half of them have separate room, they don't have materials for activities with students and there is no funds for home visits' travel expenses. They mostly work with students age from 9 to 14 and the problems they mostly have to deal with are school attendance, inappropriate students' behavior, material problems, parents' alcohol abuse and child neglect. Data analysis also reveals that most frequently performed job aims / tasks working with students, student's groups, parents and school administration coincide with most important. Evaluation of student's needs mostly relies on family material and living conditions but not on fa-

mily relations or child development history. Information about students mostly are gathered from teachers but not from interviews with students or direct observations. Although social pedagogues feel supported by school administration they have some disagreements. Social pedagogues don't agree with a demand to organize student's free lunches.

Social pedagogues feel that during their studies they didn't get enough skills in counseling, group work and knowledge in psychology and law. They think that their work can be improved by better work conditions: separate room, telephone, activity appliances and money for home visits, by higher salaries and fewer social pedagogues in schools or better developed network of social services and out-of-school activity centers.

This research material could help to make some changes in Social pedagogues job instructions: to make their tasks, functions and responsibilities more specific and relevant to the practice.

Gauta 2002 05 15

Prūmta 2002 11 05